

ЗАВИСНОСТ ДОХОТКА ПОРОДИЧНИХ ГАЗДИНСТАВА ОД ВЕЛИЧИНЕ ПОСЕДА И СТРУКТУРЕ РАТАРСКЕ ПРОИЗВОДЊЕ¹

П. Мунћан²

Апстракт: Највећи део производње ратарских усева у Републици Србији одвија се на породичним газдинствима. Приближно 88% производње кукуруза, 73% производње пшенице, 65% производње сунцокрета и око 50% производње соје и шећерне репе. Успешност у ратарској производњи условљена је, с једне стране, висином остварених приноса и висином остварених продајних цена, а с друге стране, учињеним трошковима производње. На основу ових података долази се до различитих економских показатеља којима се исказује успешност пословања газдинства. У којој мери ће остварени резултати задовољавити потребе произвођача, зависи пре свега од друштвено-економског амбијента у коме послује породично газдинство јер он одређује колики доходак хоће да прихвати радник запослен у пољопривреди, као услов да остане у овом скетору. На основу података прикупљених методом анкете на 24 породична газдинства, равничарског подручја, усмерена искључиво на тржишно оријентисану ратарску производњу, у овом раду испитивана је међузависност величине породичног газдинства и структуре ратарске производње и оствареног дохотка.

Кључне речи: породично газдинство, величина поседа, ратарска производња, доходак.

1. Увод

Ратарска производња, као веома значајна грана пољопривреде у Републици Србији се одвија на близу три милиона хектара, који су највећим делом у поседу породичних газдинстава. У њиховом поседу се налази

¹ Рад представља део истраживања на пројекту „Рурално тржиште рада и рурална економија Србије-диверзификација дохотка и смањење сиромаштва“, бр. ОН179028, који, у периоду 2011-2014. године, финансира МНТР Владе Републике Србије

² Др Петар Мунћан², ред. проф., Универзитет у Београду, Пољопривредни факултет.
е-mail: muncan@agrif.bg.ac.rs

приближно 80% пољопривреног земљишта, 86% обрадивог земљишта, око 84% ораница, као и 97% укупног броја трактора. Највећи део производње ратарских усева управо се одвија на породичним газдинствима и то: приближно 88% производње кукуруза, 73% производње пшенице, 65% производње сунцокрета и око 50% производње соје и шећерне репе (*Божих Драгица, П. Мунћан, 2007.*). Поседовна структура породичних газдинстава један је од опредељујућих фактора ефикасности сваке пољопривреде. У условима ситносопственичке структуре, мала величина поседа је ограничавајући фактор у примени савремених агротехничких мера. Ово се свакако негативно одражава и на ниво остварене ефикасности у пољопривредној производњи (*Божих Драгица, П. Мунћан, Богданов Наталија 2004.*). Пољопривреду Србије традиционално карактерише неповољна поседовна структура, што је посебно карактеристично за породична газдинства која као најбројнији субјекти у пољопривреди доминантно опредељују њен укупан развој. У поседовној структури газдинстава у Републици Србији (Попис 2002. године) доминирају ситна газдинства и то она са поседом мањим од 3 ха која чине 60,2 %, укупног броја газдинстава, док газдинства са поседом већим од 10 ха чине свега 5,6%. Породична газдинства у Републици Србији, са поседом до 3 ха обрађују 23,9% обрадивих површина, док она са поседом већим од 10 ха користе 23,7% укупних обрадивих површина (*Богданов Наталија, Божих Драгица 2005.*).

Успешност у ратарској производњи зависи, с једне стране, од остварених приноса и остварених продајних цена (вредности производње), и с друге стране од учињених трошкова производње. На основу ових података долази се до различитих економских показатеља којима се исказује успешност пословања газдинства или одређене производње. Проблем утврђивања успешности пословања у области пољопривредне производње посебно је изражен у биљној производњи због великог утицаја спољних фактора. Ризици који су реално присутни у биљној производњи, а самим тим и у ратарској, стављају пред произвођаче обавезу да стално планирају и прате успешност своје производње, односно да целисходним избором структуре производње и рационалним коришћењем рада, земљишта и капитала остваре што повољније економске резултате (*Јанковић Снежана и сар. 2007.*). У којој мери ови резултати задовољавају потребе произвођача зависи, пре свега, од друштвено-економског амбијента у коме послује породично газдинство јер он одређује колики доходак хоће да прихвати радник запослен у пољопривреди, као услов да остане у овом скетору.

На основу претходно изложених чињеница, предмет истраживања у овом раду су породична газдинства равничарског подручја усмерена искључиво на ратарску производњу. У складу са предметом истраживања, циљ рада је да се, на основу података прикупљених методом анкете, утврди

међузависност величине породичног газдинства и структуре ратарске производње и оствареног дохотка.

2. Метод истраживања и извори података

Као основни извор података за ово истраживање коришћени су подаци добијени анкетом. Анкетом је обухваћено 24 породична газдинства на подручју две општине Јужнобанатског округа. Анкетирана газдинства одабрана су намерно, а пре њиховог избора за анкету утврђена су три критеријума која треба да буду задовољена:

а) да су сва породична газдинства усмерена искључиво на интензивну, тржишно оријентисану ратарску производњу;

б) према величини поседа (површине обрадивог земљишта) газдинства су разврстана у три групе: до 10 ха; до 50 ха и до 100 ха. При избору газдинстава тежња је била да она буду равномерно распоређена по наведеним групама;

ц) да сва породична газдинства буду чисто пољопривредна са становишта радног ангажовања чланова домаћинства, односно да не остварују никакве друге приходе осим пољопривреде.

Садржај коришћеног анкетног упитника омогућио је да се сагледају следећи показатељи: коришћено оранично земљиште (сопствено и узето у закуп), чланови домаћинства и њихова радна активност, опремљеност средствима механизације (погонске и прикључне машине), привредни објекти по намени, капацитету и вредности, структура сетве и остварени приноси, технологија и агротехника производње ратарских усева, врста и обим плаћених туђих услуга, износ коришћених кредита за основна и обртна средства и др. Утврђивање остварених резултата и обрачун дохотка породичних газдинстава извршен је применом метода аналитичких калкулација. Сви обрачуни извршени су коришћењем просечних текућих тржишних цена из септембра месеца 2011. године.

3. Резултати истраживања

3.1. Основна обележја анкетираних породичних газдинстава

Просечна површина коришћеног обрадивог земљишта анкетираних породичних газдинстава износила је 9,3 ха код најмањих, 45,52 ха код газдинстава средње величине и 94,74 ха код највећих газдинстава (табела 1). Коришћење само обрадивог земљишта од стране испитиваних породичних

газдинстава представља повољан предуслов за организацију интензивне ратарске производње. Мала газдинства користе само сопствено обрадиво земљиште. Код газдинства величине до 50 ха земљиште узето у закуп чини 53%, а код највећих газдинства, величине до 100 ха, закупљено земљиште учествује са око 66% у укупно коришћеном обрадивом земљишту.

Табела 1. Обележја анкетираних газдинстава
Table 1. Properties of the farms investigated

Показатељи Indices	Просек за испитивана газдинстава Average for the farms investigated (ха)		
	9,30	45,52	94,74
Оранична површина (ха):	9,30	45,52	94,74
- Сопствено земљиште	9,30	21,31	32,40
- Закупљено земљиште	-	24,21	62,34
Структура сетве (%):			
- Пшеница	30,1	32,6	15,3
- Кукуруз	47,3	34,3	38,8
- Сунцокрет	22,6	12,2	21,8
- Соја	-	11,3	10,7
- Шећерна репа	-	9,6	13,2
Опремљеност средствима механизације:			
- Трактори 10 kN (ком)	1	1	1
- Трактори 20 kN (ком)	-	1	1
- Трактори 30 kN (ком)	-	-	1
- Универзални комбајн	-	1	1
Остварени приноси (т/ха):			
- Пшеница	4,25	4,54	5,06
- Кукуруз	7,02	8,26	9,04
- Сунцокрет	2,58	2,93	2,86
- Соја	-	2,85	2,84
- Шећерна репа	-	53,24	58,76
Број чланова домаћинства:			
- Укупно	3	5	6
- Активних у пољопривреди	2	3	4

Жита (пшеница и кукуруз) представљају доминантну групу усева на испитиваним породичним газдинствима. Њихово учешће у структури сетве ораничног земљишта креће се од 77,4% код најмањих газдинстава до 54,3% код највећих газдинстава. У погледу заступљености индустријског биља уочава се одређена тенденција. Наиме, удео ове групе усева, расте са повећањем обрадиве површине газдинства. Најмање учешће индустријског

биља имају најмања газдинства свега 22,6%. Ова група усева код највећих газдинстава учествује се 45,7% у структури сетве обрадивог земљишта. Оваква тенденција се пре свега може објаснити чињеницом да су већа газдинства боље опремљена средствима механизације што им омогућује јендоставнију и рационалнију реализацију технологије производње индустријских биљака, посебно шећерне репе.

Последице интензивног опремања породичних газдинстава тракторима, комбајнима и другим средствима пољопривредне механизације, које се одвија последњих деценија видљиве су и на овде посматраним породичним газдинствима. Сва посматрана газдинства опремљена су тракторима. Број трактора повећава се са порастом коришћене обрадиве површине. Потенцијална енергетска опремљеност изражена бројем kW по хектару обрадиве површине износи 3,1 код најмањих газдинстава, 1,98 код газдинстава величине до 50 ха и 1,87 код највећих газдинстава. Услови за рационалније коришћење средстава пољопривредне механизације знатно су погоднији код већих газдинстава јер на један трактор код газдинстава величине до 50 ха долази приближно 23 ха обрадиве површине, док на један трктор код највећих газдинстава долази нешто више од 30 ха.

Остварени приноси најнижи су код газдинстава која користе најмању површину. Код друге две групе посматраних газдинстава приноси су на приближно сличном нивоу (табела 1).

Газдинства са најмањим поседом имају и најмањи број чланова домаћинства. Са порастом величине газдинства не само да се повећава укупан број чланова домаћинства него се повећава и број активних чланова домаћинства. Најмања газдинства одликују се неповољним односом обрадиве површине према броју активних пољопривредника. По једном активном пољопривреднику на овим газдинствима долази само 4,65 ха, на газдинствима величине до 50 ха тај однос је троструко већи и износи 15,17 ха, док код највећих газдинстава тај се однос повећава на 23,68 ха. Повећање обрадиве површине по активном пољопривреднику на посматраним породичним газдинствима пружа могућност за постизање вишег степена запослености и повољније продуктивности рада.

3.2. Резултати пословања породичних газдинстава

Као основни индикатор економске ефикасности производње ратарских усева коришћена је бруто маржа (Мунћан, М., Тодоривћ, С., Ивков Ивана, 2008), која представља разлику између остварене вредности производње и укупних варијабилних трошкова производње (семе, минерално ђубриво, средства за заштиту биља, дизел гориво, мазива, услуге комбајна и трошкови

закупа земљишта). На основу анкетом прикупљених елемената о технологији и агротехници производње ратарских усева на посматраним породичним газдинствима састављене су аналитичке калкулације за обрачун бруто марже на бази директних варијабилних трошкова (Мунћан П., Божих Драгица, Богданов Наталија 2010).

Табела 2. Бруто маржа
Table 2. Gross margin

Е л е м е н т и Elements	Величина газдинства (ха) Farm size		
	9,30	45,52	94,74
Укупна вредност производње на газдинству (динара)	877.892	5.156.976	12.304.543
Вредност производње по ха обрадивог земљишта (динара)	94.396	113.290	129.877
Вредност производње по активном пољопривреднику (динара)	438.946	1.718.992	3.076.136
Укупни варијабилни трошкови производње на газдинству (динара)	489.671	3.570.583	8.768.244
Укупна бруто маржа газдинства (динара)	388.221	1.586.393	3.536.299

Са повећењем величине газдинства и променом структуре ратарске производње, односно повећањем учешћа индустријских биљака у структури сетве ораничног земљишта, вредност производње по ха испољава тенденцију пораста (Мунћан, П., Живковић, Д., Јевтић, С. 1996.). Тако на пример, у поређењу са најмањом величином газдинства, остварена просечна вредност производње по ха већа је код газдинстава величине 50 ха за 20 %, а код газдинстава величине до 100 ха чак за 38% . Ако се укупна вредност производње газдинства сведе на активног пољопривредника разлика између газдинстава је још драстичнија. Тако, највећа газдинства имају седам пута већу укупну вредност производње по активном пољопривреднику у поређењу са истом на најмањим газдинствима (табела 2). На основу наведеног може се закључити да повећање поседа породичног газдинства и промена структуре ратарске производње проузрокује релативно високу стопу раста вредности производње, како по хектару обрадиве површине тако и по активном пољопривреднику.

3.3. Додходак породичних газдинстава

Доходак породичног газдинства добија се када се од вредности финалне производње одузму сви екстерни варијабилни и фиксни трошкови, укључујући и порез на катастарски приход, водни допринос, допринос за социјално и здравствено осигурање, допринос за пензионо осигурање, (Тогић, П. 2009). Наведеним трошковима додати су још и трошкови осигурања ратарских усева, затим трошкови амортизације привредних објеката и средстава пољопривредне механизације као и трошкови камата на кредите за основна и обртна средства.

Табела 3. Пројектовани фиксни трошкови породичног газдинства
Table 3. Projected fixed costs of the family farm

Фиксни трошкови газдинства Fixed costs of the farms (динара)	Величина газдинства (ха) Farm size		
	9,30	45,52	94,74
Порез на катастарски приход	1.674	3.836	5.832
Водни допринос	9.300	21.310	32.400
Осигурање усева	32.540	162.052	337.274
Амортизација привредних објеката	15.760	95.240	208.720
Амортизација средстава механизације	52.300	232.540	396.350
Камате на кредите	-	145.000	324.000
Допринос за здравствено осигурање ³	51.860	77.790	103.720
Допринос за пензионо осигурање ⁴	44.800	44.800	44.800
Укупни фиксни трошкови газдинства	208.234	781.568	1.453.096
Укупни фиксни трошкови по ха	22.391	17.170	15.337

Пројектовани фиксни трошкови (табела 3.) испитиваних газдинстава процењени су коришћењем података добијених од Пореске управе о висини стопе које се примењују при обрачуну пореза на катастарски приход, водног доприноса, стопе доприноса за здравствено и пензионо осигурање. Трошкови осигурање ратарских усева процењени коришћењем стопа добијених од осигуравајућег друштва „Дунав“, а које се примењују за подручје на коме послују испитивана породична газдинства. Амортизација и одржавање

³ Закон о здравственом осигурању, члан 17, тачка 21. „пољопривредници старији од 18 година живота, који обављају пољопривредну делатност, као једино или основно занимање у складу са законом“.

⁴ само за једног члана домаћинства уплаћује се допринос за пензијско инвалидско осигурање

привредних објеката обрачунато је по стопи од 3% њихове вредности, а амортизација средстава механизације за век експлоатације од 15 година. Укупни фиксни трошкови по хектру коришћене обрадиве површине опадају са порастом величине поседа. Тако газдинства величине поседа до 100 ха имају фиксне трошкове по ха ниже за 46%, а газдинства величине поседа до 50 ха за 30% у поређењу са фиксним трошковима најмањих газдинстава.

Доходак је обрачунат као разлика између бруто марже и фиксних трошкова газдинства (табела 4). Највећи доходак по ха обрадиве површине остварује се на газдинствима величине до 100 ха. Са променом величине породичног газдинства и структуре ратарске производње доходак по активном пољопривреднику расте. Доходак по активном пољопривреднику највећих газдинстава, величине до 100 ха, већи је од дохотка најмањих газдинстава за нешто више од пет пута, а од дохотка средњих газдинстава, величине до 50 ха, за скоро два пута.

Табела 4. Доходак породичног газдинства
Table 4. Farm size income

Елементи Elements	Величина газдинства (ха) Farm size		
	9,30	45,52	94,74
Бруто маржа газдинства (динара)	388.221	1.586.393	3.536.299
Фиксни трошкови газдинства (динара)	208.234	781.568	1.453.096
Доходак газдинства (динара)	179.987	804.825	2.083.203
Доходак по ха (динара)	19.353	17.680	21.987
Доходак по активном члану газдинства (динара)	89.994	268.275	520.800
Доходак по активном члану месечно	7.496	22.356	43.400
Просечна плата по запосленом у Републици Србији у септембру месецу	38.763	38.763	38.763

Упоређујући ниво оствареног дохотка по активном пољопривреднику, испитиваних породичних газдинстава, са просечно оствареном платом у септембру месецу 2011. године може се закључити следеће:

- најмања породична газдинства, величине до 10 ха, намају перспективу опстанка са постојећом структуром ратарске производње, јер њихов остварени доходак по активном пољопривреднику једва достиже 20% просечне плате у Републици Србији;

- газдинства величине од 50 ха остварују доходак који је тек нешто више од 57% просечне плате у Републици Србији. Међутим, ова газдинства би малим повећањем поседа и повећањем учешћа индустријског биља у структури сетве могла релативно лако да повећају доходак по активном пољопривреднику, односно достигну ниво просечне плате у републици;

- газдинства величине до 100 ха су у много повољнијем положају. Имају добру перспективу, остварују релативно висок ниво дохотка по активном пољопривреднику (за око 12% већи просечне плате у републици), а што је резултат веће продуктивности рада и веће конкурентности на тржишту.

4. Зкључак

Резултати истраживања потврдили су претпоставку да величина породичног газдинства и структура ратарске производње имају велики утицај на ниво оствареног дохотка, како по јединици површине, тако и, по активном пољопривреднику. Поред тога, повећање обрадиве површине по активном пољопривреднику пружа могућност за постизање вишег степена запослености и остваривање веће продуктивности рада. Целисходним избором структуре ратарске производње на газдинствима веће површине, величине 50 до 100 ха, може се у великој мери утицати на остваривање повољнијих економских резултата у производњи и стварањем квалитетнијих услова живота чланова домаћинства на породичном газдинству.

5. Литература

1. Богданов Наталија, Божић Драгица (2005): Промене у поседовној и социо-економској структури земљорадничких газдинстава Србије током периода транзиције. Монографија: „Породична газдинстава Србије у порменама“, Пољопривредни факултет, Београд.
2. Божић Драгица, Мунћан, П., Богданов Наталија (2004). Промене у поседовној структури земљорадничких газдинстава Србије, Економика пољопривреде, 3-4, Београд.
3. Божић Драгица, Мунћан, П. (2007): Family Farms – the Factors of Agricultural Development in Serbia. Temtski zbornik: „Development of Agriculture and Rural Areas in Central and Eastern Europe“, Novi Sad.
4. Гогих, П. (2009): Теорија трошкова са калкулацијама, Пољопривредни факултет, Београд.

5. Јанковић Снежана и сар. (2007.): Пословање пољопривредних газдинстава у Србији у 2006. Институт за примену науке у пољопривреди, Београд.
6. Мунћан, П., Живковић, Д., Јевтић, С. (1996): Утицај производне оријентације породичних газдинстава ратарског усемења на економске резултате. Зборник радова „Пољопривредно домаћинство, обанова и развој села“, Црна Трава.
7. Мунћан, П., Божић Драгица (2006): Поседовна структура породичних газдинстава Србије, монографија: „Пољопривреда и рурални развој Србије у транзиционом периоду“, Друштво аграрних економиста Србије, Београд.
8. Мунћан, М., Тодоровић, С., Ивков Ивана (2008): Модел породичног газдинства као основа за експериментисање у агроекономским истраживањима, тематски зборник: „Агроекономска наука и струка у транзицији образовања и агропривреде“, Пољопривредни факултет, Београд.
9. Мунћан П., Божић Драгица, Богданов Наталија (2010): Економска ефикасност производње ратарских култура на породичним газдинствима у АП Војводини, Економика пољопривреде, бр 1, Београд.

Примљено: 20.11.2011.

Одобрено: 12.12.2011.

UDC: 631.115.11:330.566

**INTERRELATIONSHIP BETWEEN FAMILY FARM INCOME,
FARM SIZE AND FIELD CROP PRODUCTION STRUCTURE**

Petar Munćan, Ph.D

Faculti of Agricultur Belgrade

Abstract

The greatest share of field crop production (88% of corn, 73% wheat, 65% sunflower and about 50% of soybean and sugar beet production) in Serbia may be attributed to family farms. Efficiency of crop production will largely depend on the achieved yields and sale prices on one hand and the production costs on the other. Based on the results obtained, different economic indices can be expected contributing to the successfulness of farm management. Can the results obtained meet the needs of the producers depends on the social and economic ambience of the family farm. Afterall, depending on the income earned the producer will decide with regard to his future activities in the sector. Using the method of questionnaire the study focused on 24 family farms involved in field crop production in order to explore the impact of farm size and field crop production structure on the income achieved.

Key words: family farm, farm size, field crop production, income

Author s Address:

Dr Petar Munćan
Poljoprivredni fakultet
11080 Beograd-Zemun
Nemanjina 6
Tel. 011 2615-315
e-mail: muncan@agrif.bg.ac.rs